

Biskop Atle Sommerfeldt:

VISITASFOREDRAG HVALER 2.6.2013

Hvalers kommunevåpen er båten med mast og stag på en blå bakgrunn. Sjøen og båten har helt siden bronsealderen bundet Hvalersamfunnets 830 øyer, holmer og skjær sammen og formet menneskenes levekår og livsfølelse. Havet har gitt levebrød og livsgrunnlag for generasjoner, slik det er grundig dokumentert ved **Kystmuseet** på Spjærøy. Selv om effektivisering har ført til at antallet fiskere nå er redusert, føres tradisjonene videre i Utgårdskilen og hos **FjordFisk** som har det største fiskemottaket øst for Lindesnes og der fiskerne selv er betydelige eiere.

Samtidig har jordsmonnet på Hvalerøyene gitt grunnlag for en utrolig rik flora, jordbruk og ikke minst frukt dyrking. Fra midten av 1800-tallet utviklet steinindustrien seg som en viktig næringsvei med betydelig svensk immigrasjon og en bevisst arbeiderbevegelse. De reiste landets eldste og fortsatt virksomme Folkets Hus, allerede i 1898.

En helt vesentlig næringsvei det siste hundreåret har vært turistvirksomhet og ferieboligene. I dag ti-dobles innbyggertallet i sommermånedene og gir Hvalersamfunnet et særpreget med muligheter og utfordringer.

Opprettelsen av den nasjonalt unike **Ytre Hvaler Nasjonalpark** i 2009 ble gjort for at Norge som nasjon skulle «bevare et egenartet, stort og relativt urørt naturområde ved kysten i sørøst-Norge, bevare et undersjøisk landskap med variert bunntopografi, og bevare økosystemer på land og i sjø med naturlig forekommende arter og bestander, kystlandskap med sjøoverflate og havbunn med korallrev, hard- og bløtbunn». På **Nasjonalparksenteret** fikk jeg en grundig orientering om hvilket fantastisk arts mangfold som befinner seg under havoverflaten og danner et helt eget landskap som vi mennesker først i vår tid har oppdaget. Sentralt i dette landskapet ligger det som kalles havets regnskoger – korallrevene, og Hvaler har et av Europas største. 6000 forskjellige arter er registrert, de aller fleste dyrearter som lever i havdypet. Salmistens ord får virkelig en konkret og storslått utforming i Nasjonalparken

«Herre, hvor mange dine gjerninger er! Og alle har du gjort med visdom, jorden er full av det du bærer fram. Her er havet, stort og vidt, med en talløs vrimmel av dyr, både små og store.(Salme 104.24-25).

Klimaendringenes konsekvenser for dette enorme biologiske mangfoldet blir nøye observert og fremstår som en naturlig forskningsoppgave for Nasjonalparksenteret i årene fremover.

Kirkene her på Hvaler har med seg lokalsamfunnets særpreget i sine bygninger og utsmykning. I Spjærøy kirke er altersteinen fra Brottet formet med bølger, prekestolen i Hvaler kirke som har en grønn engel på styrbord side og en rød engel på babord side, og kirkeskipet har sin naturlige plass både i Spjærøy kirke, Hvaler kirke og på Vesterøy bedehus. På Hvaler og Spjærøy kirkegård vitner **Sjøfartsmonumentet** med navnet på loser, sjøfolk og fiskere som fant sin grav i havet om at havet også tar liv. Over 50 skipsvrak skjuler seg i Nasjonalparkens

dyp og forteller historien om havet som en fiende. I dag er **redningsskøyten Horn Flyer** med å skape en trygghet for alle som ferdes på sjøen i og rundt Hvaler, som tidligere generasjoner knapt kunne drømme om.

Nærheten til havet har gjort Hvaler til et åpent lokalsamfunn. Sjøen har alltid representert en vei og en mulighet, ikke et hinder. Fra de vestre øyene har fisker-bøndene seilt og rodd til Fredrikstad for å selge frukt og grønnsaker, og fra den østre del av Haler har bøndene tatt innover Iddefjorden for å selge markens grøde på torget i Halden. Et fremragende klima har gjort at mange, spesielt på de østre øyene, fant et livsgrunnlag innen jordbruk og hagebruk. De mange lokale eplesortene ga Hvaler-eplene et særpreg som den årlige Eplefestivalen i dag fører videre.

Men kommunikasjonsmulighetene som havet gir, førte også til at Hvaler gjennom generasjoner har mottatt impulser fra andre kulturer. Da Hvaler kirke ble restaurert på 1950-tallet ble det funnet en rekke mynter under det gamle tregulvet, de eldste er fra Mecklenburg i Det tysk-romerske riket på 1300-tallet. Mange var sjømenn og vervet seg til de ulike flåtene som betjente ulike europeiske marinere. Granitten fra steinbruddene på Hvaler ble eksportert til England, Tyskland, Sør-Europa og datidens kolonier. Tilbake fikk Hvalerøyene inntekter, men også utstyr til kjøkken og hjem, fagarbeidere med bygningskompetanse, frø til ulike fruktsorter og fine bekledningsstoffer, men også impulser fra kristne vekkelserbevegelser og radikal arbeiderbevegelse.

Hvalersamfunnets mange impulser utenfra ble integrert i mange små og tette lokalsamfunn, med en grunnfestet og lokal identitet for solidaritet og det å ta vare på hverandre. I møtet med ordføreren formulerte han det slik: ”I Hvaler bryr vi oss litt *med* hverandre, men mest *om* hverandre”.

Mens det i Nasjonalparken opereres med svartmerkede arter som er fremmede for økosystemet der, har Hvalersamfunnets kultur utviklet seg nettopp ved å ta i mot og integrere impulser utenfra. Slik uttrykkes på en spiss forskjellen mellom natur og kultur, mellom dyr og mennesker.

Med sine mange øyer og Løperen som et naturgitt skille mellom øst og vest, kunne det oppstå spenninger mellom de ulike lokalsamfunnene. Vekkelserne innenfor kristenliv og arbeiderbevegelse skapte også skillelinjer i befolkningen, selv om medlemskapet i Den norske kirke ble opprettholdt av de aller fleste og slik gjorde kirken til en brobyggende institusjon. Kristensosialisten og pasifisten Alf B. Bastiansen, sokneprest her på 1920-tallet og senere den første lederen i Norges Kristne Arbeideres Forbund, var en av dem som bygget slike broer både mellom grupperinger i vekkelserne og mellom kirken og arbeiderbevegelsen.

De siste tiårene har broene og fastlandsforbindelsen lagt et grunnlag for at Hvalersamfunnet utvikler en større grad av felles identitet enn tidligere. Den felles **ungdomsskolen** med sin fremtidsrettede pedagogikk gir viktige bidrag til å styrke denne fellesidentiteten i dag.

Kirken – en sentral identitetsbærer

Lokalsamfunnet her på Hvaler har endret seg, men kirkens posisjon som befolkningens sentrale religiøse kilde for livshjelp og livstolkning har eksistert gjennom alle omskifteligheter i 1000 år.

Den praktfulle romanske steinkirken på Kirkøy ble påbegynt mellom år 1000 og 1100. Størrelsen og plasseringen tyder på at den skulle fungere som misjonskirke for videre misjonsfremstøt på østsiden av Oslofjorden. Den eldste kirkeklokken som fortsatt er i bruk – blant annet ved olsok og julaften - har ringt folk til kirkegang siden 1200-tallet. Foten på døpefonten, i gotlandsk kalkstein, er tidfestet til samme tid. I denne har Hvalerbefolkningen i dåpshandlingen fått del i kirkens og troens grunnlag og sentrum: den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus

Som følge av den store befolkningsøkningen på Hvaler fra 1870-årene ble Spjørøy kirke bygget. Lokal stein ble brukt. Helt fra innvielsen i 1891 har den gjort det enklere for befolkningen i vestre del av Hvaler å komme til gudstjeneste og kirkelige handlinger. I motsetning til den verneverdige middelalderkirken på Kirkøy, kan Spjørøy kirke tilfredsstillende vår tids krav til funksjonalitet og flerbruk. Ved siste oppussing ble kirkebenkene fjernet til fordel for stoler, koret ble åpnet opp og prekestolen flyttet, og interiøret fikk en lys farge. Mye dugnad ble utført og kommunen bevilget de nødvendige midlene til en nødvendig og identitets – og kontinuitetsbærende oppussing.

I sin forskjellighet inviterer **kirkerommene** til et mangfold av uttrykksformer. Kirkene utfyller hverandre og fremstår samlet sett som to velegnede og komplementære kirkerom. Jeg vil oppfordre menighetsrådet til en høy bevissthet om å videreutvikle dette også i fremtiden, fordi vi mennesker er forskjellige og i ulike livsfaser. Derfor er det ikke bare ønskelig, men helt nødvendig, at det menneskelige mangfold kan utfolde seg i kirkerommet. Gudstjenestene må videreutvikles slik at de blir det naturlige sted for å uttrykke kirkelig tilhørighet. Den vedtatte grunnordningen gir gode muligheter til variasjoner som tilpasser gudstjenestene og utnytter kirkerommens forskjellighet.

Jeg vil også understreke hvor viktig og fremtidsrettet det var å vedta at Hvaler skal ha ett sogn med to kirker. Slik har kirken på Hvaler tilpasset seg den øvrige utviklingen i lokalsamfunnet, og fungert som en integrerende faktor for bygdene i Hvaler.

82,2 % av befolkningen i Hvaler er i dag **medlemmer av Den norske kirke** og oppslutningen er stabil. Oppslutningen om kirkens kjernevirksomhet i **gudstjenester og kirkelige handlinger** er noe varierende. Antall **gudstjenestedeltakere** har vist en svak nedadgående tendens, men de siste fem årene har et gjennomsnitt på 78 % av alle ungdommer på Hvaler valgt **konfirmasjon** i kirkelig regi, noe som ligger betydelig over gjennomsnittstallene for bispedømmet. Vigselstallene er svært høye i forhold til befolkningen på grunn av at mange som bor utenfor soknet velger å inngå **ekteskap** i Hvaler kirke. **Dåpstallene** holder seg stabilt høye, men med en markant nedgang i 2012. Hva som er grunnen til dette er det for tidlig å si noe sikkert om.

Den overveiende delen av befolkningen velger altså kirken når de skal markere livets store begivenheter. Forestillingen om at oppslutningen om kirken er i ferd med å dø sakte ut, er rett og slett en myte – også her i Hvaler! Sett på bakgrunn av at vi lever i et samfunn som blir stadig mer livssynspluralistisk, er det åpenbart at de som i dag velger dåp, konfirmasjon og vigsel har tatt et mer bevisst valg enn tidligere generasjoner. Derfor gir resultatene i statistikken oss stor grunn til frimodighet!

I årene fremover må vi som kirke i Borg og dere som kirke her på Hvaler, arbeide målrettet med invitasjon til dåp og konfirmasjon for å befeste og forsterke kirkens posisjon i lokalsamfunnet. Dåp, trosopplæring og konfirmasjon er viktige familiebegivenheter. Involvering av hele familiene i i gudstjenester og aktiviteter er både ønskelig og naturlig. Slik vil de mange oppgaver kunne deles på flere. Dette samstemmer med hvordan frivillig engasjement og dugnadsvirksomhet utvikler seg i vårt samfunn i dag. Den øker, men er nærmere knyttet til familienes felles prosjekter enn tidligere.

En av grunnideene i **trosopplæringen** er at den skal bygge bro mellom kirkerommene og de ulike opplæringstiltakene for barn og unge. Gjennom kirkerommets symbolikk og historie formidles kirkens tro og tradisjoner til den oppvoksende slekt på en bærekraftig måte. Slik kirkerommet har vært et sted der tidligere generasjoner har kommet både i glede og sorg, med sine seire og nederlag, med sin sårbarhet og fortvilelse – slik skal kirkerommet skape en himmel over livet også for kommende generasjoner. De to kirkestedene som uttrykk for levd liv, tilhørighet og tradisjon må menighetsrådet videreutvikle og styrke når trosopplæringsplanen skal revideres og ny trosopplærer skal tilsettes.

På 1980- og 90-tallet gjorde kirken på Hvaler et viktig og **fortjenstfullt brobyggingsarbeid** som åpnet mange samarbeidsrelasjoner inn mot kulturliv, næringsliv, kommunale myndigheter og annet frivillig arbeid. Slik fikk alle kirkens dømte medlemmer og hele lokalsamfunnet nye muligheter til å bekrefte sin tilhørighet til kirken. En av de viktigste komponentene i dette arbeidet har vært Hvaler kirkes kulturuke. Det er forståelig at det ble ressurskrevende å videreføre denne slik den tidligere var organisert. Etter flere års pause er det desto mer gledelig at **kirkens kulturarbeid** nå revitaliseres, med fire arrangementer denne sommeren. Det er flott å se at det meget gode menighetsbladet fortsetter å være et felles blad for hele befolkningen her. Det tegner Hvalersamfunnet og kommuniserer kirkens anliggender.

Hvaler har i dag et stort mangfold av svært gode kulturtilbud for både fastboende og sommergjester. Når kirken på Hvaler skal videreutvikle sitt kulturarbeid er det viktig å samarbeide med det øvrige kulturtilbudet der kirkens spesielle ressurser sees i sammenheng med annen kompetanse. Det er et godt grep at Kirkens Hus gjennom flere somre har stilt lokalene til disposisjon for kunstutstillinger, likeledes årets samarbeid med Kulturvernforeningen om gudstjenesten i Brottet. I møter jeg har hatt med kulturaktører i løpet av visitasen viste kulturlivets stor interesse for de unike arenaer kirken kan tilby. Menighetsrådet og **kulturutvalget** bør derfor arbeide for et tettere samarbeid med **Sommerfestivalen** med sikte på konserter i Hvaler kirke, samt guidede turer i kirken. Det kan også tenkes et nærmere samarbeid med **Kystmuseet** der en gudstjeneste i Hvaler kirke

munner ut i en vandring langs de gamle kirkesteiene på Kirkøy. I sommersesongen vil det også være ønskelig at gudstjenester tas ut dit folk er, gjerne i samarbeid med ulike kulturarrangementer, slik at fastboende og sommergjester kan knytte sammenhengen mellom gudstjenesten og Guds skaperverk med lovsang og nattverdfeiring i Guds åpne landskap.

Det er mange menigheter som nevner **frivillighet** som en stadig tilbakevendende utfordring. I Hvalersamfunnet har dugnadsånd og frivillighet lange tradisjoner. Det var også svært stimulerende å møte representanter for en rekke frivillige organisasjoner og foreninger under visitasen og oppleve hvordan mennesker stiller opp – innenfor hvert sitt område – for å skape det gode samfunn i Hvaler. Det er svært tilfredsstillende at mange lag og foreninger avholder sine møter og samlinger i **Kirkens Hus**, slik at kirkens lokaliteter fungerer som en slags ”frivillighetssentral”. Slik øker potensialet for videreutvikling og samhandling mellom de ulike lag og foreninger og kirken.

De mange **sommergjestene** her på Hvalerøyene bør ha et potensiale for økt involvering i lokalsamfunnet og kirkens virksomhet. De fleste av dem er også medlemmer i Den norske kirke. Deres behov for kirken er om sommeren, da vårt tjenestetilbud reduseres på grunn av ferieavvikling blant de ansatte. Det finnes mange sommergjester som er aktive i frivillig arbeid, enten kirkelig eller i andre sammenhenger, som kan være villig til å involvere seg – for eksempel med å holde Hvaler kirke sommeråpen. Dette kan være et nyttig supplement til at kirkevergen fortsetter praksisen fra i fjor med å ha sommerkontor noen dager i uken i kirkene. Her bør menighetsrådet definere klare og avgrensede oppgaver, og sette i gang et kartleggingsarbeid for å finne de menneskelige ressursene.

Kirke-kommune-samarbeid

Det vært gledelig å merke den gode dialogen mellom kommunens politiske og administrative ledelse og kirkens tillitsvalgte og ansatte her i Hvaler. Det er en god tradisjon at ordføreren sitter i fellelrådet!

Siden forrige visitas er det gjort betydelige investeringer i Spjærøy kirke som nå fremstår som et praktfull, innbydende og moderne kirkebygg.. Utvidelsene på gravfeltene gjør at en har god kapasitet fremover, samt mulighet til spesielle gravsteder for mennesker av annen religiøs tro dersom det i fremtiden viser seg nødvendig. Det er også gledelig at dialogen mellom fellelråd og kommuneledelse gjorde at driftsbevilgningen for 2013 ble løftet. Dette viser at det er en fordel at det folkevalgte beslutningsnivået i kirken følger kommunegrensene.

Jeg har imidlertid merket meg at kirken ikke synliggjøres som en ressurs i kommunens Planstrategi 2013-2016. Fra kirkens side er det viktig å identifisere områder innenfor denne strategien der kirken kan bidra med ressurser, infrastruktur og kompetanse for å forsterke kommunens målsetninger og prioriteringer.

Ett slikt område er **de sosiale utfordringene** i lokalsamfunnet innenfor psykisk helse, vold i nære relasjoner levekår og bosetning av flyktninger. Det er viktig at kirken gjennom forkynnelse og holdningsskapende arbeid bidrar til å snakke opp utsatte og sårbare grupper, mobiliserer til besøkstjenester, stiller sin store diakonale og flerkulturelle kompetanse til rådighet fra kirkens store nettverk regionalt og nasjonalt, og slik legger til rette for en

vellykket integrering og deltakelse i lokalsamfunnet. Et område som ligger vel til rette er å oppfordre folk til å leie ut boliger til flyktninger siden dette er en av de store flaskehalsene i integreringen, og forsterke relasjonen til de tre bofelleskapene for mindreårige flyktninger.

Et annet samarbeidsområde er **helsesektoren**. Jeg fikk være med på andakt på Dypedalsåsen og snakket både med beboere og ansatte ved virksomheten. Forholdet mellom kirken og Dypedalsåsen har gjennom mange år vært preget av en åpen tone og et godt samarbeid.

I nyere tekning rundt begrepet «fri religionsutøvelse», ligger det ikke bare et vern mot å bli aktivt hindret eller forfulgt for sin tro. Staten skal også sikre at alle får like muligheter til å utøve og praktisere sin tro eller sitt livssyn. For mennesker med nedsatt funksjonsevne og for mennesker som mottar omsorgstjenester, har samfunnet et aktivt ansvar for å legge til rette slik at alle får en likeverdig mulighet til å utøve sin tro og sitt livssyn. Det innebærer blant annet at helse- og omsorgstjenesten i kommunen må ha gode rutiner for å kartlegge tjenestemottakernes behov i forhold til tros- og livssynsutøvelse. **Samhandlingsreformen** understreker behovet for samarbeid mellom kommunens virksomheter og andre aktører i lokalsamfunnet. Kirken er en slik aktør med tradisjoner, kompetanse, egnede arenaer med arrangementer og fellesskap. Her ligger det vel til rette for å utvikle en sterkere samhandling mellom kirken og kommunens virksomheter.

Et tredje område er samarbeidet mellom **kirke og skole** der det nå bør kunne utvikles en plan slik det er i mange kommuner om samarbeid om skolens målsettinger innenfor RLE, andre fag, høytidsfeiringer og visjonen om å danne «gagns menneske» med inkludering, respekt for andre, evne til samhandling, nestekjærlighet og solidaritet som sentrale verdier.

Råd, ansatte og strategier

Hvaler menighet har en liten og meget engasjert stab. Det er flott å se hvordan så få mennesker kan utrette så mye med begrensede ressurser. Menighetsrådet virker meget kompetent og engasjert, og har klare og gode visjoner for å utvikle kirken på Hvaler som en inkluderende, åpen, tjenende og misjonerende folkekirke. Involveringen av medlemmene er også god i gudstjenester og dugnader og viste sin styrke da behovet for frivillige meldte seg i trosopplærerstillingens vakanse. Jeg vil også takke alle dere som har nedlagt et betydelig arbeid med denne visitasen og gjort den til en minneverdig opplevelse for meg.

I den omstillingstiden som vår kirke nå går i møte i kjølvannet av de største endringene på 500 år, må også menighetsrådene i enda større grad fremstå som **strategiske lederorgan** for kirkens liv i bygda, og i mindre grad arena for praktiske oppgaver. En av de viktigste oppgavene for menighetsrådet de neste årene er å konkretisere kirkens nasjonale og regionale strategier her på Hvaler, og å realisere Den norske kirkes selvforståelse og visjon her. I dette arbeidet blir det viktig med tydelig deling av arbeidsoppgaver og økt relasjonsbygging til ulike organisasjoner og miljøer i lokalsamfunnet. Jeg vil også oppfordre menighetsrådet til å være i dialog med kommunens planavdeling med fokus på måloppnåelse, strategisk tenkning og utvikling av planverk – slik kommuneledelsen nå inviterer til. Med tilfredsstillende økonomisk grunnbevilgninger på plass, er nå tiden inne for å bygge kirken tydeligere.

Utblick

Mens turister helst bosetter seg slik på Hvaler at de kan se havet, har dere som bor her fast i uminnelige tider bosatt dere i søkkene og bak knausene som beskyttelse mot vind og vær. Bevisstheten om at havet var tilgjengelig for å sikre det daglige brød, skape kommunikasjon mellom folk og sikre transport til kirke og torg, var så levende at det ikke var nødvendig å se havet hele tiden. Det var der når en trengte det.

Slik skal kirken være for folk her på Hvaler: Tydelig tilstede i lokalsamfunnet og tilgjengelig når mennesker trenger henne for å feire livets store overganger og dele sorgen når mennesker følges til det siste hvilested.

Og folk har enda mer å hente i kirken! I gudstjenesten i kirkerommet skapes det et fortettet møtested mellom himmel og jord, fortid og nåtid, der vi inviteres inn i Guds fremtidsvisjoner for mennesket og vi kan hvile i at Gud handler for oss uavhengig av våre følelser og oppfatninger. I døpefonten forenes mennesker med den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus og blir bærere av korstegnet. Ved nattverdbordet får mennesker næring og styrke for det livet som leves her og nå, og blir stadfestet i håpet om det evige liv. I forkynnelsen av evangeliet får mennesker hjelp til å leve sine liv i lys av troen, håpet og kjærligheten, og gjennom kirkens diakonale virksomhet blir mennesker omsluttet av Guds kjærlighet, som overgår all forstand.

Må Gud fortsette å velsigne dere i det oppdraget!

Fredrikstad, 2. juni 2013

Atle Sommerfeldt

Biskop